

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО БІЛІНГВІЗМУ НА МОВНУ КУЛЬТУРУ СТУДЕНТІВ

Лисенко Н.О., канд. філол. наук (Харків)

У статті досліджується специфіка функціонування української мови у сучасному студентському середовищі, а також запропонована система заходів щодо подолання негативного впливу українсько-російського білінгвізму на мовну культуру студентів-фармацевтів.

Ключові слова: білінгвізм, суржик, штучний суржик, мовна культура студентів.

Лысенко Н.А. Пути преодоления негативного влияния украинско-русского билингвизма на языковую культуру студентов. В статье исследуется специфика функционирования украинского языка в современной студенческой среде, а также предлагается система мер по предотвращению негативного влияния украинско-русского билингвизма на языковую культуру студентов-фармацевтов.

Ключевые слова: билингвизм, суржик, искусственный суржик, языковая культура студентов.

Lysenko N.O. The Ways of Overcoming Negative Influence of Ukrainian Bilingualism on the Students Linguistic Culture. The specificity of Ukrainian Language functioning in modern student's medium is studied in this article as well as the system of means concerning the overcoming negative influence of Ukrainian-Russian bilingualism on the linguistic culture of the students of the Faculty of Pharmacy.

Key words: bilingualism, surzhik (mixture of Russian and Ukrainian languages), artificial surzhik, students linguistic culture.

Виникнення нових тенденцій викладання дисциплін гуманітарного блоку у вищій школі, зокрема, необхідність якісних змін у ситуації з українською мовою для ВНЗ технічного і медичного профілю стали плідним підґрунтям для втілення положень наказу МОН № 341 від 17.04.2009 “Про затвердження Плану дій щодо вдосконалення викладання дисципліни “Українська мова (за професійним спрямуванням)”.

Прищеплення студентам поваги до державної мови (її літературного варіанту), проведення роз’яснювальної роботи щодо необхідності досягнення достатнього рівня мовленнєвої компетентності як невід’ємної складової конкурентоспроможності сучасного фахівця та професіоналізму молодого науковця – це той комплекс завдань, який постає перед викладачем української мови у нефілологічному ВНЗ.

Вкрай низька мовна культура сучасного студентства є суттєвою перешкодою для реалізації поставлених завдань і, у свою чергу, частково пояснюється ситуацією білінгвізму, характерною для Східної України.

Питання мовної орієнтації особистості в умовах білінгвізму ґрунтовно проаналізовано у роботах О. Потебні, Л. Масенко, Г. Залізняка, Н. Шумарової. Система вправ для подолання мовленнєвих недоліків розроблена педагогами-практиками О. Черемською, А. Берестовою та О. Тележкіною, Л. Паламар і Г. Кацавець та ін. Однак, дослідники, як правило, наводять вправи, що можуть бути використані студентами всіх спеціальностей, або зосереджують увагу на певній спеціалізації відповідно до профілю ВНЗ. Майбутні ж фармацевти та медики повинні опанувати спеціальну термінологію українською мовою, без якої навчання на старших курсах неможливе.

Відповідно, **предметом** нашого дослідження є специфіка функціонування української мови у сучасному студентському середовищі.

Метою нашої роботи є вироблення системи заходів щодо подолання негативного впливу українсько-російського білінгвізму на мовленнєву культуру студентів-фармацевтів.

Ситуація білінгвізму описана ще О.Потебнею, але якщо зараз під цим терміном розуміють уживання двох мов без урахування того, побутове це мовлення чи написання офіційних паперів, то відомий мовознавець наголошував перш за все на психологічному аспекті. За О. Потебнею, білінгвізм – розшарування на рівні свідомості сфер життєвої чи іншої мови. Людина у побуті вживає тільки, наприклад, українську мову, у професійній сфері – російську. Унаслідок чого обидві сфери мовного

вживання пригнічуються: існують лексичні гнізда з усіма можливими валентностями лише в чітко визначеному мовному варіанті. І, якщо виникає нагальна потреба раптово змінити парну мову під час мовленнєвого акту, людина відчуває незручність, довго „підшукує слово”, примітивізує тему розмови, може використовувати штучний суржик.

Під штучним суржилом розуміємо продукт мовленнєвого акту, у якому бере участь людина-білінгв, використовуючи нетиповий елемент білінгвальної пари (білінгвальна пара – поняття, яке об'єднує одиниці двох мов (наприклад, української та російської), що є відповідниками й існують у свідомості людини-білінгва як єдиний комплекс, але використовується зазвичай лише один з компонентів (український чи російський).

Власне суржик – одне з породжень тісного агресивного співіснування двох мовних спільнот – явище дещо іншого порядку. Його засвоюють як єдино можливий і звичний спосіб комунікації.

На нашу думку, досить умовно всіх студентів можна поділити на носіїв української мови і на неносіїв, залежно від того, якою мовою вони користуються у побуті.

У будь-якому випадку результати таких спостережень не повинні повідомлятися студентам, викладач лише мусить виділити групу студентів-неносіїв, що потребують особливої уваги, вираженої чіткої аргументації під час вивчення української мови, і, обов'язково, – додаткових вправ на збільшення лексичного запасу. Диференціація на носіїв і неносіїв не повинна дорівнювати розподілу на “гарних”, “старанних студентів” і “поганих”.

На превеликий жаль, переважна більшість студентів-харків'ян або тих, що живуть на території Слобожанщини, не є білінгами. У побуті вони користуються російською мовою, а сфера професійного мовного вживання ще не сформувалася. Таким студентам важко висловити свої думки, перекласти спеціальний текст; сприйняття фахової інформації українською мовою становить для них проблему. Отже, нові українськомовні підручники з фахових дисциплін залишаються поза їхньою увагою. Цілком погоджуємося з Л. Паламар та Г. Кацавець у тому, що “про спеціаліста з великої літери ми говоримо тоді, коли він не лише володіє кваліфікацією, а й є духовно багатий, творчий особистістю. Формування такої особистості дедалі більше пов'язується зі справжнім опануванням мови, її культурою” [4 : 3]. Отже, завдання викладача допомогти не тільки створенню у студентів стійкого лексичного запасу, що відповідає професійній сфері, навичок адекватного його застосування в діловому і професійному мовленні, а й сприяти укладанню українськомовної картини світу.

Студенти-носії української мови стикаються з іншим колом проблем, особливо ті, що користуються російськоваріантним типом суржику. Їхня мова насичена лексемами, синтаксичними конструкціями і граматичними формами, що знаходяться за межами літературної української мови. Безперечно, такого типу помилки не можна залишити поза увагою. Слід також зазначити, що на початковому етапі викладачеві доведеться миритися зі штучним суржилом студентів-неносіїв. Так, “кожен з нас має оголосити війну своєму суржикові” [2:5], але для цих студентів – це перший крок до досконалого мовлення. Тому, з боку викладача, ймовірно, не повинно висловлюватись жодних іронічних сентенцій, можливе лише тактовне виправлення мовних помилок.

Наступне твердження є загальновідомим: для вивчення мови необхідне занурення у мовне середовище. Отже, необхідно змусити студентів до комунікації, сприйняття інформації і читання українською мовою. Ідеальним варіантом, зрозуміло, було б викладання усіх предметів державною мовою.

Відповідно, на наш погляд, викладачу української мови слід прагнути до дотримання наступних положень:

1. Розмовляти зі студентами тільки українською мовою.
2. Чітко аргументувати, для чого вивчається курс української мови (за професійним спрямуванням).
3. Заохочувати студентів до спілкування українською мовою.
4. Пропонувати написання рефератів (як різновид самостійної роботи, що змусить студентів звернутися до українських лінгвістичних джерел). Наприклад, можна запропонувати такі теми для написання рефератів: “Стилі української мови” (обов'язковими є завдання на визначення стильової приналежності текстів, крім того, від студентів вимагається пояснення, доведення власної думки), “Синоніми у діловому мовленні”, “Пароніми у діловому мовленні”, “Українська фразеологія”, “Запозичення в українській лексиці”, “Етика ділового спілкування” тощо.

Зразковими для подолання мовленнєвих недоліків у студентів є параграфи з підручників Є. Світличної, А. Берестової “Українське ділове мовлення” [6] (підручник містить і відповідну систему вправ) та Л. Паламар, Г. Кацавець “Українське ділове мовлення” [4: 50] – “Вибір слова”.

5. Підготувати лексичні мінімуми ботанічної, анатомічної, хімічної термінології та номенклатури, спираючись на потреби студента-першокурсника (у Національному фармацевтичному університеті дисципліна “Українська мова за професійним спрямуванням” вивчається протягом I семестру), розповсюдити їх серед студентів як обов’язкові для вивчення. Оскільки 80% наших студентів закінчили загальноосвітні школи з українською мовою навчання, логічно було б передбачити й існування відповідної теоретичної термінологічної бази, закладеної у змісті шкільних програм. Логічно ж вмотивована ситуація не відповідає реальності. Для того, щоб усунути “мовні” прогалини викладання природничих дисциплін у школі, розуміти лектора і конспектувати під час лекції, опановувати спеціальність за сучасними українськомовними підручниками, мати змогу перекладати фахові тексти українською мовою, студенти мусять опанувати згадані лексичні мінімуми.

6. На кожному занятті давати завдання на переклад і редагування спеціальних текстів, що є необхідною передумовою формування культури мовлення. Наприклад, студентам-фармацевтам пропонують відредагувати наступні словосполучення і речення:

- *сечовий **пузир*** – *сечовий міхур*;
- *розширення **сітчатки*** – *розширення сітківки*;
- ***серцевидна** форма* – *серцеподібна форма*.

Можливе укладання словничків за зразком “Складних випадків перекладу” Л. Паламар та Г. Кацавець [4: 41]. Особливу увагу слід звернути на переклад дієприкметників, що входять до складу термінів.

Наприклад, студентам пропонується перекласти наступні словосполучення:

- *болеутоляющий препарат* – *болезаспокійливий препарат*;
- *кровоостанавливающее средство* – *кровоспинний засіб*;
- *укрепляющее средство* – *зміцнюючий засіб*;
- *увлажняющий шампунь* – *зволожувальний шампунь* [5].

Майбутні фармацевти за допомогою викладача мусять зробити самостійні висновки щодо нюансів перекладу активних дієприкметників. Обов’язково, на нашу думку, слід звернути увагу студентів на те, що при перекладі термінологічних сполук слід користуватися спеціальними словниками, наприклад, “Російсько-українським словником наукової термінології”, підготовленим фахівцями комітету наукової термінології Інституту мовознавства імені О.О. Потебні [5].

Оскільки на практичному занятті не залишається часу для вдосконалення художнього перекладу, вправи такого типу можна залишити як один із видів додаткових домашніх завдань. Оскільки саме при перекладі текстів художнього стилю стає зрозумілою різнобарвна, велична й мелодійна краса українського слова.

Одним із показників засвоєння мови є рівень засвоєння фразеології, зокрема фразеології ділового мовлення та фразеології наукового стилю. На нашу думку, проблема вивчення поширених мовних зворотів дуже вдало розв’язана авторами вищезазначеного підручника “Українське ділове мовлення”. Тут поширені мовні звороти у більшості випадків розташовано і згруповано відповідно до певного документа, одразу наводиться російський переклад, що є необхідною умовою для їх засвоєння студентами-неносіями [4]. Зразки фразеології наукового стилю наведено також у підручнику “Фахова українська мова” Л. Васенко, В. Дубічинського [1].

Не слід, на нашу думку, оминути увагою багатство народної фразеології, можливе використання серії домашніх вправ, що доводять синонімію деяких конструкцій, чи, наприклад, містять завдання відшукати українсько-російські відповідники.

Формування досконалої мовної компетентності особистості – тривалий процес, що вимагає як від викладача, так і від студента щоденної роботи над власною мовною культурою. Якість писемного та усного мовлення безпосередньо залежить від мовленнєвої практики. Отже, всіляке заохочення студентів до говоріння українською мовою, вироблення навичок самостійного наукового пошуку з одночасним ознайомленням, залученням спеціальних текстів, написаних українською мовою, цікавий матеріал на лекціях дозволить, безперечно, суттєво зменшити негативний вплив українсько-російського білінгвізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васенко Л. Фахова українська мова / Л. Васенко, В. Дубічинський, О. Кринець : навч. посібник. – К. : Центр навч. літ., 2008. – 272 с.
2. Гнаткевич Ю. Уникаймо русизмів в українській мові: короткий словник-антисуржик / Ю. Гнаткевич. – К. : Просвіта, 200. – 56 с.
3. Гриценко Т. Українська мова та культура мовлення / Т. Гриценко. – Вінниця : Нов. книга, 2003. – 472 с.
4. Паламар Л. Українське ділове мовлення / Л.Паламар, Г.Кацавець. – К. : Либідь, 1997. – 287 с.
5. Світлична Є. Українське ділове мовлення / Є. Світлична, А. Берестова. – Харків : Майдан, 2000. – 320 с.
6. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина [уклад. С. Вассер та ін.]. – К. : Наук. думка, 1996. – 660 с.
7. Черемська О. Формування мовної компетенції особистості за умов українсько-російського білінгвізму / О. Черемська // Сучасна україністика: проблеми мови, історії та народознавства : міжвуз. наук.-метод. конф., 15 жовт. 2005 р. : зб. статей. – Харків, 2005. – С. 114–120.

© Н.О. Лисенко, 2009